

ՀՏԴ 159.9 (479.243)

Լուսինե Ղարախանյան
ԼՂՀ կրթության, գիտության և սպորտի նախարարության
մասնագիտական կրթության և գիտության
բաժնի պետ, Կ.գ.թ., դոցենտ

ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՂԻՄՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻՈՄՇՄԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԱՐԺԵՔԸ
ԵՎ ԱՂԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ԷՍԿԱԼԱՅԻՄ

Քաղաքակրթական առաջադիմության սոցիոմշակութային արժեքը անմիջապես առնչություն ունի Ադրբեջանի ապրիլյան էսկալաժիայի հետ: Սույն հոդվածում ներկայացվել է սոցիալականության՝ որպես քաղաքակրթ հասարակության բնութագիրը, որն ադրբեջանական հանրություն կրում է աղավաղված նկարագիր: Եթե վայրենությունը չի հաղթահարվում տվյալ հանրության զարգացման գործընթացում, ապա սոցիոմշակութային արժեքը չի ձևավորվում:

Բանալի բառեր՝ քաղաքակրթական առաջադիմություն, սոցիոմշակութային արժեք, սոցիոլականություն, վայրենություն, ավանդական ու սովորության կենսակերպ, խավային աստիճանականություն, մանիպուլյացիա:

Лусине Гаракхянян
заведующая отделом профессионального образования и науки
министерства образования, науки и спорта НКР, кандидат психологических наук, доцент

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРОГРЕССА ЦИВИЛИЗАЦИИ И ЭСКАЛАЦИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

Социально-культурное значение прогресса цивилизации имеет непосредственную связь с апрельской эскалацией со стороны Азербайджана. В данной статье дано определение социальности как характеристики цивилизованности, которое в азербайджанском обществе несет искаженный характер. Формированию социально-культурных ценностей способствует преодоление варварских принципов развития общества.

Ключевые слова: прогресс цивилизации, социально-культурная ценность, социальность, варварство, традиционный и привычный уклад жизни, секционность общества, манипуляция.

Lusine Garakhanyan
Head of the section of professional education and science
of NKR's Ministry of education,
science and sport, candidate of psychological sciences, associate professor

THE SOCIOCULTURAL VALUE OF CIVIL PROGRESS AND AZERBAIJANI ESCALATION

The sociocultural value of civil progress is directly connected with Azerbaijani April escalation. In this article we represent the socialism as the characteristics of civil society which has a disfigured description. If the brutality is not overcome in the process of the development of the present society, the sociocultural value is not formed.

Key words: civil progress, sociocultural value, sociology, escalation, brutality, traditional and customary lifestyle, caste level, manipulation.

Ի՞նչ էր Ադրբեջանի սանձազերծած ապրիլյան պատերազմը, և որքանով է այն առնչվում այդ երկրի քաղաքակրթական սոցիոմշակութային արժեքների հետ: Ադրբեջանի սոցիալական իրականության ժամանակակից խճապատկերը ծայրահեղորեն բարդ է, ինչը նաև էթնոգենեզի լիակատար գործընթացի բացակայության արդյունք է: Դեռևս հայ սպայի Գուրգեն Մարգարյանին կացնահարած Ռամիլ Սաֆարովին պետական առանձնաշնորհումներ տալը արդեն ուրվագծեց ադրբեջանական հանրության սոցիալական մահվան՝ որպես առաջադիմության քաղաքակրթական հատուցման ընթացքի և ժամանակակից հասարակության մեջ տեղի ունեցող անորոշ ու անկանխատեսելի փոխակերպումների պատկերը: Սոցիալական պատասխանատվության էրոզիան ձևավորվեց Ռամիլ Սաֆարովին հերոս հռչակելու հայտնի դեպքից հետո: Այդ երևույթը նպաստեց երիտասարդ սերնդի անձնական պատասխանատվության շրջանցման երևույթի և երեսպաշտության ձևավորմանը: Ապրիլյան դեպքերի ժամանակ համացանցում տեղադրված Քյարամ Մլոյանի գլխի մոտ հավաքված թուրք զինվորականներից Աբդուլմաջիդ Ախունդովը մատների ժեստերով ցույց է տալիս թուրք աջ ծայրահեղական «Գորշ գայլեր»

կազմակերպության հայտնի (Bozkurd) ժեստը: Սա, ըստ էության նաև Թուրքիայի՝ հայերի նկատմամբ արտահայտված բացասական կարծրատիպերի դրսևորումն էր: Պատահական չէ, որ Մլոյանին գլխատած դիվերսանտը, որոշ աղբյուրների համաձայն, պարզևատրվել է նաև Թուրքիայի ղեկավարության կողմից:

Այսօր, 21-րդ դարի ամենագարգացած քաղաքակրթություններում տեխնիկական ու տնտեսական գործոնները սկսել են ճնշել մշակութաէթնիկական գործոնները: Թերևս սա է պատճառը, որ խնդիր է դրվում ինֆորմացիոն քաղաքակրթությունից անցում կատարել դեպի անտրոպոգեն քաղաքակրթություն, որի հիմնարար արժեքը մարդն է: Իսկ արդյոք մորթելն ու գլուխ կտրելը սոցիալական նորմ դիտող Ադրբեջանում կարո՞ղ է անցում կատարվել դեպի անտրոպոգեն քաղաքակրթություն:

Ի՞նչ են նկատի ունենեցել և ի՞նչ գործոններով է հիմնավորվել հասարակության քաղաքակրթական առաջընթացը: «16-18-րդ դարերի մտածողները / Վիկո, Վոլտեր, Ռուսո, Կոնդորսե/ հասարակական առաջընթացը բնութագրել են որպես մի վերընթաց զարգացում, որի բովանդակությունը մարդկային բանականության աճող կատարելագործումն է, գիտական և տեխնիկական առաջընթացը: Լուսավորական փիլիսոփայության մեջ առաջադիմության չափանիշներ են համարվել ազգերի միջև անհավասարության վերացումը, տարբեր դասակարգերի միջև հավասարության առաջադիմումը և, ամենագլխավորը, մարդու իրական կատարելության մակարդակը»¹: Որտե՞ղ պետք է փնտրել նորաթուխ Ադրբեջանի քաղաքակրթության սոցիոմշակութային արժեքը, եթե ոչ ծագումնաբանական որակների ու ազգային հիշողության ու էթնիկ նույնականության բացակայության, ազգային ինքնության վակուումային տարածքի մեջ: Եվ վերջապես ո՞րն է Ադրբեջանի քաղաքակրթության սոցիոմշակութային արժեքը: Այս հոետորաբանական հարցի պատասխանը ևս հոետորաբանական է. այնտեղ, որտեղ գլուխ կտրելը դարձել է սուրբ գիրք և սուրբ հուշարձան համարվող «Դեղե Քյորքյուք» էպոսից սնվող ստատիկ արժեք:

Խոսելով ժողովրդի ոգու, նրա պատմության, կրոնի, քաղաքական ազատության աստիճանի մասին՝ շեզելը գրում է. «Եվ եթե առանձին մարդու բարոյականությունը ձևավորելը մասնավոր կրոնի, ծնողների, սեփական ջանքերի ու հանգամանքների գործն է, ապա ժողովրդի ոգին ձևավորելը մասամբ ժողովրդական կրոնի, մասամբ էլ քաղաքական պայմանների գործն է»²: Կրոնը որպես էթնիկական ցուցիչ, ևս մեծ ազդեցություն ունի հարևան Ադրբեջանի քաղաքակրթական առաջադիմության սոցիոմշակութային արժեքի վրա, սակայն ազդեցիկ ու անդառնալի է նաև քաղաքական պայմանների դերը:

«Ժողովուրդը և հատկապես ազգը ցեղերից տարբերվում է նաև իր սոցիալական կառուցվածքով: Այսպիսի էթնիկական բարձր կարգի հանրություններում մարդկանց միմյանց են կապում ոչ այնքան ազգակցական, (արյունակցական) և ամուսնական, որքան սոցիալական այլ բնույթի դերերը՝ քաղաքական (իշխանություն-ենթակայություն) հարաբերություններն ու հիմնարկները, պետական կարգն ընդհանրապես»³: Ինչպես տեսնում ենք, սոցիալական հարաբերությունները հարևան Ադրբեջանում կառուցվում են բացառապես ավանդական ու սովորութային կենսակերպով: Սրանից է բխում նաև Ադրբեջանի իշխանությունների խավային աստիճանակարգությունը, որտեղ չկա և չի կարող լինել դինամիկ զարգացում, քանի որ մարդկանց մտածողության մեջ կարծրատիպացված են շատ ու շատ պաթոլոգիկ ինքնապաշտպանության հասնող ավանդույթներ: Ավանդական հասարակության փուլում գտնվող Ադրբեջանում տրամաբանական են անձնական կախվածության վրա հիմնված ղեկավարման գործընթացն ու խիստ անձնավորված կապերը:

«Այդպիսի հասարակության մեջ մարդը երբեք լիակատար անկախ չէ և ոչ էլ լիակատար ստրկացված: Յուրաքանչյուրի շուրջ նախախնամությունը նշագրում է նրա ճակատագրի շրջանը, որից դուրս գալն անհնար է, սակայն նրա սահմաններում մարդն օժտված է իշխանությամբ և ազատությամբ»⁴: Մինչդեռ սոցիալականությունը մի որակ է, որով քաղաքակրթության հասնելու համար անհրաժեշտ է հաղթահարել հոգեկան զարգացման մեջ վայրենության աստիճանը, ինչը շարունակում է չհաղթահարված մնալ նորաթուխ ադրբեջանական պետության մեջ:

«Սոցիալականությունն ընկալվում է որպես այդ հասարակությունում ապրելու, իր նմանների հետ համագործակցելու և մեր աշխարհը գոյություն ունեցողներից լավագույնը համարելու ընդունակություն: Լինել սոցիալական, նշանակում է խաղաղություն և բարիք կամենալ շրջապատողներին և շրջապատողներից ևս նման վերաբերմունք ակնկալել: Նկատենք, որ ուրիշներին բարի կամենալն ամեննին անշահախնդիր չէ, այն ձևավորվում է շնորհիվ այն բանի, որ մենք ակնկալում ենք համանման վերաբերմունք նաև մյուսների կողմից»⁵:

¹ Հակոբյան Ս. Մ., Փիլիսոփայության տեսություն և պատմություն. Ուսումնական ձեռնարկ բուհերի ուսանողների համար, - Եր., Հեղինակային հրատ., 2009, էջ 462-463:

² Гегель Г. Ф., Работы разных лет.-М., 1970, с. 78:

³ Նալչաջյան Ա., Էթնիկական հոգեբանություն: բուհական դասագիրք: Երևան, «Զանգակ-97», «Հոգեբան» 2001 թ., էջ 454:

⁴ Токвиль А. Демократия в Америке. М., 1992, էջ 160-161:

⁵ Կոբրեյան Ա., Յեղասպանությունը որպես էթնիկական անհանդուրժողականության ծայրահեղ դրսևորում, «Յեղասպանության ախտահոգեբանական և սոցիալ-հոգեբանական հետևանքները»: Գիտաժողովի

Ագրեսիան, որը դրսևորվեց ապրիլյան պատերազմի ահաբեկչության ակտով, ունի սոցիալ-հոգեբանական կոնկրետ նախադրյալներ: Ինքնության խնդիրներ ունեցող հանրային մոտ, որտեղ սոցիալականության երևույթը շարունակում է մնալ մշտուտ, ագրեսիան, որպես կանոն ստանում է հոտային բնագրային վարքագծի ավելի վաղ ձև: Մրանից ածանցվում է նաև սոցիալ-հոգեբանական մի կարևոր երևույթ՝ սոցիալական ամենեզիան: Սոցիալական ամենեզիան ադրբեջանական հանրությանը բնորոշ կդառնա նաև հետայսու, քանի որ ինքնության հետ կապված լուրջ հարցերը մնում են չլուծված: Ամենեզիան միայն մոռացում չէ, սուկական մոռացման դեպքում մարդը սովորաբար հիշում է այն, ինչ մի ժամանակ իմացել է, իսկ հետո մոռացել է: Ամենեզիայի ախտանիշը կրողին անծանոթ է խորթ է հիշողության, հետևաբար և՛ գերակա նշանակություն ունեցող որևէ արժեհամակարգի գաղափարի մասին պատկերացումը: Չկա և դեռևս չի կարող ձևավորվել անցյալի հետ անհրաժեշտ այն հուզական կապը, որով սերունդը դաստիարակվում և հոգեփոխվում է: Թերևս սա է նաև այն առանցքային պատճառներից մեկը, որով ադրբեջանական հանրային ներկայացուցիչներից շատերն ապրում են ապամարդկայնացված /դեհումանիզացված/ ներկա:

Սոցիոքաղաքակրթական արժեքայնության այսպիսի մակարդակը, իսկ Սաֆարովի և քառօրյա պատերազմի ժամանակ գլխատման ու դիակների խոշտանգման երևույթները մասնավորապես, չեն կարող նպաստել ադրբեջանական հանրային անգիտակցականի բովանդակային դրական ընդլայնումներին և ընդհակառակը՝ «պարկուճապատվելով» շարունակում են նպաստել անձի նաև տվյալ հանրային, տվյալ պարագայում Ադրբեջանի ինքնագիտակցության ու վարքի բացասական նմուշների ձևավորմանը: Սոցիոքաղաքակրթական այսպիսի մակարդակն անմիջապես առնչվում է Ադրբեջանի վարած քաղաքականության հետ: Քյարամ Սլոյանին գլխատողին արված առանձնաշնորհումները կրկին վկայում են այս նորաթուխ պետության՝ սոցիոքաղաքակրթական տեսանկյունից միանգամայն անընդունելի մոդելների ինստիտուցիոնալացման մասին: Ավանդույթներից ծնված կարծրատիպային մտածողությունն ու վարքային սխեմաները բացառում են այլընտրանքի իրողությունը: Վկան՝ բանակցային գործընթացի անհաջող փորձերն ու քառօրյա պատերազմի՝ որպես ահաբեկչական ակտի հղացումը: Պատահական չէ, որ Քյարամ Սլոյանին գլխատող սպան լուկալ հանրության ծնունդ է՝ գյուղի բնակիչ: Գյուղն իր ավանդույթներով ու կրոնական կողմնորոշումներով, անշուշտ, սպայի համար սեփական կենսաշխարհի անփոխարինելի կենտրոն է:

Սոցիալականացման գործընթաց ապրող ադրբեջանցի մատաղ սերնդի համար այսպիսի երևույթները դառնում են աշխարհի «յուրացման» ծայրահեղ բացասական ու դետերմինակտիվ սխեմա, կանոն ու պաշտպանական ռազմավարություն: Ըստ էության, խմբային վարքի ամրապնդման համար սկսվում են գեներացվել այնպիսի համոզմունքներ, որոնք խորը հոգեբանական դետերմինանտներ ունեն արդեն խոսքային նկարագիր ստացած այնպիսի կարծրատիպերի հետ, որպիսին է «Էրմանի սան, օլմալի սան» (հայ էս, պիտի մեռնես), «Էրմանի շեյթան յոյլունդա» (հայը գնում է սատանայի ճանապարհով) ադրբեջանական ասույթը: Բազմաթիվ ադրբեջանական ասույթներ կան, որնք, ըստ էության պատմականորեն հայերի նկատմամբ մշակված ատելության և թշնամական դիրքորոշման խոսքային դրսևորում են ստացել, որոնք արդեն կարծրացել են նրանց գիտակցության և ենթագիտակցության շերտերում: Սա ադրբեջանցիների միստիկ և ռեգրեսիվ մտածողության ապամարդկայնացնող ու կործանիչ ագրեսիայի դրսևորում է, որն ունի մշակութային տրանսմիսիայի գործառույթ: Հայերիս նկատմամբ ատելություն և արհամարհանք է արտահայտվում նաև ադրբեջանական հետևյալ ասույթում. «Հայի հացը չեն ուտի» /Էրմանի չորագի յեմազլար/ կամ Էրմանի սան վերմալիսան /հայ էս, պիտի վճարես, նկատի է առնվում հայի հարկատու լինելը/: Էրմանի սան մունդառ սան /հայը մուրտառա/ ասույթում հային ամբարիշտություն և բացասականություն է վերագրվում:

Ագրեսիվ ինքնապաշտպանության գերապահովագրում ենթադրող քայլերը, օրինակ, քառօրյա պատերազմի ահաբեկչական ակտը իր բոլոր դրսևորումներով հանդերձ, նախ և առաջ սնվում են տվյալ երկրի սոցիոմշակութային քաղաքակրթվածության մակարդակից՝ ցավոք ամրապնդելով և կայունացնելով և ծայրահեղորեն վարկաբեկելով բացասական կարծրատիպերը հայերի՝ որպես թշնամու կերպարի նկատմամբ՝ անհնար դարձնելով բանակցային գործընթացում որևէ շոշափելի առաջընթացի արձանագրումը:

Սոցիալականը դեռևս չունի իր այն արժեքն ու նշանակությունը: Ավելի, այն շնորհիվ Ալիևյան կլանի վարած քաղաքականության նպաստում է մի երևույթի դրսևորմանը, որը ֆրանսիացի փիլիսոփա Ժ. Դըլյոզնի բնորոշմամբ, ախտորոշվում է որպես «սոցիալական մտազարություն» (շիզոֆրենիա)¹: Դեռևս 80-ականներից Ադրբեջանում դեգերող այս հիվանդությունը հնարավորություն չի ստեղծում աճող սերնդի մեջ ձևավորելու քաղաքակրթ աշխարհի միասնական պատկերը: Ցավոք, սոցիալական մտազարությունը, որը կարելի է որակել որպես քաղաքակրթական առաջադիմության նշաձող, կշարունակվի որպես հոգևոր հիվանդություն մնալ հարևան ադրբեջանական հանրույթում:

նյութեր: ԵՊՀ: Փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետ, Սոցիալական հոգեբանության ամբիոն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2015, էջ 56:

¹ *Մորմոնյան Գ.*, Մշակութաբանական փոխակերպումների սոցիալական դինամիկան, Բանբեր Երևանի պետական համալսարանի, 2016 № 2 (20), էջ 17:

Հակամարտության լուծման և խաղաղության հաստատման գործընթացը բարդանում է նրանով, որ մարդասիրության վերականգնման գործընթացը կապված է թշնամու կերպարի վերափոխման համար անհրաժեշտ հստակ մշակված ռազմավարության հետ: Ցայսօր այդ ռազմավարությունը մշակված չէ, հետևաբար դժվար է խոսել գիտակցության մեջ թշնամու կերպարի տրանսֆորմացիայի մասին¹:

Ապրիլյան էսկալացիան նախ և առաջ սոցիալական խանգարման երևույթ է, ինչը համոզում է, որ ագրեսիան շարունակվում է հարևան Ադրբեջանում դիտվել որպես կոնֆլիկտի լուծման մեխանիզմ:

Ապրիլյան էսկալացիան և քառօրյա պատերազմի առանձին դրվագները ոչ միայն խոչընդոտ են թշնամու կերպարի տրանսֆորմացիայի համար, այլև էսկալացիայի պերմանենտ լարվածության հիմք են: Այստեղ կա բնագրի երևույթը, ինչն անհնար է դարձնում քաղաքական իրականության հեռանկարը դարաբաղա ադրբեջանական կոնֆլիկտի լուծման պարագայում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հակոբյան Ս. Մ., Փիլիսոփայության տեսություն և պատմություն: Ուսումնական ձեռնարկ բուհերի ուսանողների համար,- Եր., Հեղինակային հրատ., 2009, էջ 462-463:
2. Նալչաջյան Ա., Էթնիկական հոգեբանություն: բուհական դասագիրք: Երևան, «Զանգակ-97», «Հոգեբան» 2001 թ., 544 էջ:
3. Սողոմոնյան Գ., Մշակութաբանական փոխակերպումների սոցիալական դինամիկան, Բանբեր Երևանի պետական համալսարանի, 2016 № 2 (20), էջ 3-20:
4. «Ցեղասպանության ախտահոգեբանական և սոցիալ-հոգեբանական հետևանքները»: Գիտաժողովի նյութեր: ԵՊՀ: Փիլիսոփայության և հոգեբանության ֆակուլտետ, Սոցիալական հոգեբանության ամբիոն, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2015, 188 էջ:
5. Токвиль А. Демократия в Америке. М., 1992, էջ 160-161:
6. Степин В. С., Философская антропология и философия науки. М., 2015, էջ 32-47:
7. Hunter S., The Transcaucasus in Transition, Nation-Building and Conflict, Washington, The Centre for Strategic and International Studies, 1994

¹ **Hunter S.**, The Transcaucasus in Transition, Nation-Building and Conflict, Washington, The Centre for Strategic and International Studies, 1994